

Çağdaş Muhaddis Şuayb Arnavut'un Tahkiklerinde Arap Dili ve Edebiyatına Dair Açıklamalar

Kemal TAŞKIN*

Arş. Gör., Necmettin Erbakan Üniversitesi, A. Keleşoğlu İlahiyat Fakültesi, Hadis Anabilim Dalı, Konya, Türkiye
Research Assist., Necmettin Erbakan University, A. Kelesoglu Faculty of Theology, Department of Hadith, Konya, Türkiye
kemaltakin34@hotmail.com

*(Corresponding Author/Sorumlu Yazar)

İzzettin BİLGEHAN

Arş. Gör. Dr., Hakkari Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belagatı Anabilim Dalı, Hakkari, Türkiye
Research Assist. PhD., Hakkari University, Faculty of Theology, Department of Arabic Language and Rethorics, Hakkari, Türkiye
izzettinbilgehan@gmail.com

Makale Bilgileri	Öz
Makale Geçmişi Geliş: 14.04.2023 Kabul: 21.06.2023 Yayın: 30.06.2023	Şuayb Arnavut (1928-2016), gerek ülkemizde gerekse dünya çapında özellikle hadis alanındaki eserlere yaptığı tahkiklerle bilinen bir ilim adamıdır. Suriye'de doğmuş olmasına rağmen isminden de anlaşılacağı üzere aslen Arnavut olan bu ilim adamının, çoğunluğu hadis alanında olmak üzere çeşitli ilim dallarına ait birçok eserin tahkikinde dolaylı ya da direkt olarak katkısı bulunmaktadır. Bunların içinde tek başına yaptığı tahkikler olmakla beraber ekip olarak yaptığı ya da yapılan tahkike danışmalık ettiği eserler de bulunmaktadır. Bir eserin tahkik edilmesinin ilim, muhakkikin de alim sayılıp sayılmaması tartışmalarının gölgesinde o, ele aldığı eserlerde salt tahkik faaliyetini aşan bir metot takip etmiştir. Örneğin onun tahkiklerinde hadislerin tahriri ve hükmünün verilmesi yanında bir âlimin/ravinin bibliyografisine rastlamak mümkünken; kelimelerin semantik ve fonetik olarak incelenmesi, Arap dili ve edebiyatına dair açıklamalar ve Arap şiirlerinden istişhatlar da bulunmaktadır. Tahkik ettiği eserleri bu şekilde kapsamlı olarak ele alması, onun eserlerinin klasik tahkik tanımının dışına çıkmasına ve temel eserin hacminin aşırı derecede artmasına sebep olmuştur. Örneğin yalın bir şekilde tahkik edilerek altı cilt olarak basılan Ahmed b. Hanbel'in el-Müsned isimli eseri, onun tahkikiyle elli cilt olmuştur. Aslen Arap olmayan birinin bu denli açıklamalarla yaptığı geniş hacimli tahkikler birtakım eleştirilere sebep olmuştur. Bazı eserleri grup halinde tahkik etme faktörünün de eklenmesiyle eleştirinin dozajı daha da artmıştır. Bu çalışmada onun Arap dili ve edebiyatına dair yaptığı açıklamalar incelenip verdiği örnekler üzerinde durulacaktır.

Contemporary Muhaddis Şuayb Arnavut's Explanations on Arabic Language and Literature in his Books of Textual Criticism

Article Info	Abstract
Article History Received: 14.04.2023 Accepted: 21.06.2023 Published: 30.06.2023	Shuaib Arnaout (1928-2016) is a scientist known both in our country and in the world of his text criticism, especially for hadith books. Although he was born in Syria, as his name suggests, this scientist, who was originally Albanian, has contributed directly or indirectly to the textual criticism belonging to various branches of science, mostly in the field of hadith. Among these, there are studies that he made alone as well as works that he textually criticized as a group or in which he was a consultant of books. In the shadow of the debates over whether the textual criticism of a book is considered a science and its critic is considered a scholar, he followed a method that exceeded the mere textual criticism activity in the works he dealt with. For example, while it is possible to come across the interpretation and judgment of hadiths in his investigations in addition to a bibliography of a scholar/narrator, there are also semantic and phonetic analysis of words, explanations of Arabic language and literature, and istishhats from Arabic poems. The fact that he dealt with the works he did textual criticism comprehensively in this way caused his works to go beyond the definition of classical textual criticism and increased the volume of the basic work excessively. For example, Ahmed b. Hanbal's work named al-Musnad, which was previously printed in six volumes as no comment critic textual, has become fifty volumes with his critic textual. The large-scale criticism textual made by a non-Arab person with such explanations has caused some criticism. With the addition of the factor of making textual criticism of some works as a group; the dosage of critique has increased even more. In this study, his explanations on Arabic and literature will be examined and the examples he gave will be emphasized.

Keywords:
Arabic Language and Literature,
Hadith,
Shuaib Arnaout,
Criticism Textual,
Arabic Poetry.

Atf/Citation: Taşkın, Kemal-İzzettin Bilgehan. "Çağdaş Muhaddis Şuayb Arnavut'un Tahkiklerinde Arap Dili ve Edebiyatına Dair Açıklamalar". *akif* 53/1 (2023), 97-115. <https://dx.doi.org/10.51121/akif.2023.34>

"This article is licensed under a **Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License** (CC BY-NC 4.0)" / Bu makale, **Atf-GayriTicari (CC BY-NC 4.0) Uluslararası Lisansı** altında lisanslanmıştır."

Giriş

Şuayb Arnavut gerek ülkemizde gerekse dünya çapında özellikle hadis alanında yaptığı çalışmalarla tanınan önemli bir bilim adamıdır. Belirli bir ilmi birikime ulaştıktan sonra müstakil eserler kaleme almak yerine kendisini daha çok tahkik alanında yetiştirmiştir. Yaptığı tahkiklerle hadisçi olarak bilinse de onun diğer İslami ilim dallarında olan donanımı azımsanamayacak kadar çoktur. Zira tahkik denilince akla ilk olarak bir eserin yazma nüshalarının karşılaştırılıp temize geçirilerek basıma hazır hale getirilmesi akla gelse de o, yapmış olduğu tahkikleri daha geniş yelpazede değerlendirmiştir. Şöyle ki Şuayb Arnavut akaiden tefsire, hadisten fıkıh ilmine, tarihten şiir kitabına kadar muhtelif alanlarda eserler tahkik etmiştir. Onun tahkik ettiği bir esere düştüğü notlar; rical bilgisi,¹ tahrir,² şerh,³ hadis usulü,⁴ senet⁵ ve metin tenkidi,⁶ cerh-ta'dîl değerlendirmeleri⁷ ve rivayete hüküm verme⁸ gibi hadis alanıyla alakalı zengin bilgiler içerirken tefsir, kıraat, fıkıh, akaid, Arap dili ve edebiyatına dair bilgiler de barındırmaktadır. Örneğin onun tahkiklerinde bir ayetin tefsirine sık sık rastlamak mümkünken⁹ ayetlerin İbn Âmir (ö. 118/736),¹⁰ İmam Asım (ö. 127/745),¹¹ Kisâî (ö. 189/805),¹² Verş (ö. 197/812)¹³ vd. gibi kıraat imamlarının okuyuşlarıyla alakalı bilgilere rastlamak da mümkündür. Ayrıca fıkıh ilmine dair yaptığı bir tahkikte adeta bir fıkıhçı gibi açıklamalara,¹⁴ fetvalara ya da fetvalar arası kıyaslamalarla¹⁵ karşılaşmak pek tabiidir. Yine onun tahkik ettiği bir akaid kitabına düştüğü notları okuyan birisi Allah'ın sıfatları,¹⁶ peygamberlerin özellikleri, kabir azabı, sırat, mizan vb. konular hakkında bir bilgi edinebilir. ¹⁷ Arap dili ve edebiyatına gelince, bu alanın İslami ilimlerin tamamıyla direkt olarak ilgili olduğunu söylemek izahtan varestedir. Zira yukarıda bahsedilen ilim dallarına ait açıklamaların tamamı, ilgili alan bilgisinin yanında hiç şüphesiz Arap diline dair de ciddi bir birikim gerektirmektedir. Şuayb Arnavut her ne kadar Arap diline dair müstakil bir eser kaleme almamış ya da tahkik etmemiş olsa da bu alana dair bilgileri tahkik ettiği tüm eserlerde görebilmekteyiz. Bunun yanında, Arap tarihçisi ve edibi Ebü'l-Ferec el-İsfahânî'nin (ö. 356/967) Emevî devrinde ve Abbâsiler'in ilk dönemlerinde yaşayan şarkıcı ve bestekârlarla bunların şarkı, beste ve şiirlerini konu edinen eseri *el-Eğâni*'nin meşhur dilci İbn

¹ Zehebî, *Siyer*, 2/125

² Ebû Dâvûd, *Merâsîl*, 71, 170, 192, 236, 278.

³ İbnü'l-Âkûlî, *er-Rasf*, 1/34, 124-134.

⁴ Ebû Abdullâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, thk. Şuayb el-Arnaut, Âdil Mürşid vd. (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001), 1/389.

⁵ Begavî, *Şerhu's-sünne*, 1/13; 2/3, 6, 7, 13, 18, 35, 58; 3/9; 5/367; 7/270; 8/242, 349; 11/7, 86; 12/300.

⁶ İbnü'l-Vezîr, *el-Avâsım*, 5/235 5/324.

⁷ Begavî, *Şerhu's-sünne*, 1/277, 418; 9/9.

⁸ İbn Müflih, *Âdâbü's-ser'iyye*, 1/78, 81, 3/143, 149; 2/462

⁹ İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 5/395.

¹⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 29/338.

¹¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 9/186.

¹² Ebû Abdillâh İzzüddîn Muhammed b. İbrâhîm b. Alî el-Yemânî İbnü'l-Vezîr, *el-Avâsım ve'l-kavâsım fi'z-zeb 'an sünneti Ebi'l-Kâsım*, thk. Şuayb el-Arnaut (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1994), 4/109.

¹³ Ebu Abdillah Şemsüddîn ez-Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâi'l-kibâr*, thk. Şuayb Arnavut vd. (Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1984), 2/632.

¹⁴ Ebü'l-Fadl Mecdüddin Abdullah b. Mahmûd b. Mevdûd el-Mevsilî, *el-İhtiyâr li ta'lîli'l-muhtâr*, thk. Şuayb Arnavut vd. (Beyrut: Dâru'r-risâle el-'âlemiyye, 2009), 1/64.

¹⁵ Mevsilî, *İhtiyâr*, 1/48.

¹⁶ Zeynüddîn Mer'î b. Yûsuf b. Ebî Bekr b. Ahmed b. Ebî Bekr el-Kermî, *Ekâvilü's-sikât fi te'vili esmâi ve's-sifât ve'l-âyâti'l-muhkemât ve'l-müteşâbihât*, thk. Şuayb Arnavut (Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1985), 8.

¹⁷ Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme b. Abdülmelik b. Seleme el-Ezdî el-Mısri et-Tahâvî, *Şerhu müşkili'l-âsâr*, thk. Şuayb Arnavut (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1994), 13/197.

Manzûr (ö. 711/1311) tarafından yapılan muhtasarı olan *Muhtâru'l-egânî fi'l-ahbâr ve't-tehânî* eserini ilk defa o tahkik etmiştir.¹⁸ Sadece bu esere yaptığı açıklamalar bile onun Arap diline dair bilgisini göstermektedir. Örneğin burada garip kelimeleri açıklamış,¹⁹ kelime farklılıklarını dile getirmiş²⁰ Arap dili ve edebiyatına dair açıklamalarda bulunmuş,²¹ İbn Manzûr'un almadığı bazı beyitleri tespit ederek eklemiştir,²² metinde geçen yer²³ ve kavim isimlerini²⁴ açıklamış, bazı kavram²⁵ ve ibareleri şerh etmiş,²⁶ kelime yapılarını izah etmiş,²⁷ her cildin sonuna hem hayatı anlatılan şahısların isimlerine hem de şiirlerin kafiyelerine göre iki farklı alfabetik fihrist koymuştur.²⁸ Ancak bu eseri tahkik etmesi, alana ilk atıldığı döneme denk geldiği için buradaki açıklamaları ilmi birikim elde ettikten sonraki diğer tahkiklerindeki açıklamalarına nazaran daha kısıtlı kaldığını ifade etmek gerekir.

Şuayb Arnavut, çağdaş dönemde yaşamış ve henüz birkaç yıl önce 2016 yılında vefat etmiş bir muhaddistir. Öyle ki hadis alanıyla alakalı çalışma ya da okuma yapan bir kimse mutlaka onun tahkik ettiği bir esere müracaat eder. Hadisçilik yönü daha ağır bastığından onun Arap dili ile ilgili yetkinliğini ele alan bir çalışma bulunmamaktadır. Hadis alanında ise ülkemizde sadece Enbiya Yıldırım tarafından Şuayb Arnavut ile yapılan söyleşinin kitaplaşmış hali olan *Hadisler ve Zihinlerdeki Sorular Büyük Muhaddis Şuayb Arnavut'la Söyleşi*²⁹ başlık bir çalışma bulunmaktadır. Akademik alanda ise tamamlanmış bir çalışma olmasa da devam eden iki tane tez bulunmaktadır. Bunlardan bir tanesi Kemal Taşkın tarafından Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde hazırlanmakta olan *Şuayb Arnavut'un Hadis İlmindeki Yeri ve Tahkik Metodu* başlık bir doktora tezidir. Diğeri ise Ayşenur Aydın tarafından İstanbul Üniversitesi sosyal bilimler enstitüsünde *Ahmed Muhammed Şâkir ve Şuayb el-Arnaûd'un Ahmed b. Hanbel'in Müsned Tahkiklerinde Hadislere Verdikleri Hükümlerin Mukayesesi* isimli bir yüksek lisans çalışması devam etmektedir. Bunların haricinde Şuayb Arnavut hakkında yurt dışında yapılan iki tane yüksek lisans tezi bulunmaktadır. Bunlardan ilki, Abdullah Ahmed Kasım tarafından Sudan Câmi'atü'l-Kur'ani'l-Kerîm ve'l-'ulûmi'l-İslâmiyye'de yapılan *eş-Şeyh Şuayb el-Arnaûd ve cühûdühü fi hıdmeti's-sünneti'n-nebeviyye* isimli çalışmadır. Bu çalışmada yazar Şuayb Arnavut genel özelliklerine değinerek sadece Ahmed b. Hanbel'in *Müsned* tahkiki özelinde konuyu işlemiştir. Diğeri ise *Menhecü's-Şeyh Şuayb el-Arnaûd fi'l-hükmi 'ala'l-ehâdîsi dirâse tahlîliyye tatbîkiyye min hilâli Müsnedi Ahmed b. Hanbel* isimli tezdır. Burada da araştırmacı, Şuayb Arnavut'un *Müsned* tahkikini merkeze alarak konuyu işlemiştir.

Bu çalışmada ise Şuayb Arnavut'un Arap dili ve edebiyatı alanıyla alakalı açıklamalarına değinilecektir. Zira hadis alanında bu kadar meşhur olan bir ilim adamının Arap diline vakûfiyetinin derecesinin tespit edilmesi önem arz etmektedir.

¹⁸ Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn İbn Manzûr, *Muhtâru'l-egânî*, thk. Şuayb Arnavut (Beyrut: el-Mektebül-İslâmî, 1964). Eserin 1964 tarihinden sonra baskısı yapılmamıştır ve şu anda piyasada baskısı yoktur. Bizim temin ettiğimiz eser, "منظ" 031 raf ve "JUA0355624" barkod numarasıyla Ürdüniyye Üniversitesi Kütüphanesinde bulunmaktadır.

¹⁹ İbn Manzûr, *Muhtâru'l-egânî*, 2/53, 260, 3/107, 4/25.

²⁰ İbn Manzûr, *Muhtâru'l-egânî*, 335, 5/117, 6/52, 388.

²¹ İbn Manzûr, *Muhtâru'l-egânî*, 1/7, 19, 261, 8/99, 9/90, 387.

²² İbn Manzûr, *Muhtâru'l-egânî*, 2/229. 4/122.

²³ İbn Manzûr, *Muhtâru'l-egânî*, 2/77, 183, 4/75.

²⁴ İbn Manzûr, *Muhtâru'l-egânî*, 2/117, 5/77, 6/249, 363.

²⁵ İbn Manzûr, *Muhtâru'l-egânî*, 1/39, 2/10, 4/97, 5/5, 6/356, 8/259.

²⁶ İbn Manzûr, *Muhtâru'l-egânî*, 1/283, 2/33; 4/23, 5/10, 9/13.

²⁷ İbn Manzûr, *Muhtâru'l-egânî*, 1/17, 276, 5/128, 11/65.

²⁸ İbn Manzûr, *Muhtâru'l-egânî*, 1/396-405.

²⁹ Enbiya Yıldırım, *Hadisler ve Zihinlerdeki Sorular Büyük Muhaddis Şuayb Arnavut'la Söyleşi* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2019).

Konuyu çalışırken belli başlı birkaç metot takip edilecektir. Şuayb Arnavut'un telif diyebileceğimiz konu bazlı bir eseri olmadığı için onun Arapça dil bilgisi hakkındaki yetkinliğini tespit edebilmek için eserlerin belirli ibarelerine düştüğü notlar incelenecektir. Zira bu notlarda belki de telif edilen bir kitaptan daha fazla bilgi bulunmaktadır. Bu doğrultuda ilk olarak onun hayatı, ilmi birikimi ve eserleri kısaca aktarılacaktır. Böylece ilim sahasındaki etkinliği tespit edilmeye çalışılacaktır. Daha sonra Şuayb Arnavut'un Arap dilinin temelini teşkil eden, kelimelerin semantik ve fonetik yapılarını morfolojik açıdan inceleyen sarf ilmi ile ilgili açıklamalarına müracaat edilecektir. Bu sayede Arapçanın temeli olan kelimelerin kalıpları ve istikakına dair bilgisi ortaya konulacaktır. Akabinde Arap dilinin mihenk taşı olan ve bu kelimelerin sentaksını oluşturan nahiv ilmi çerçevesinde verdiği dil bilgisi örnekleri ve açıklamaları incelenecektir. Böylece dil kurallarına olan hakimiyeti öğrenilmiş olacaktır. Son olarak da onun Arap şiirinden istiştatta bulunması üzerinde durulacaktır. Zira o, açıklamalarında kelimelerin yapısı ve manalarıyla alakalı şiirlerden çokça delil getirmektedir. Böylelikle onun Arap diline olan vukûfiyeti tespit edilmeye çalışılacaktır. Bunu yaparken de tek başına tahkik ettiği *el-İhsân fî takrîbi Sahîhi İbn Hibbân* eseri tercih edilecektir. Zira onun bütün tahkiklerini okumak ya da incelemek makalenin boyutunu ve maksadını aşacaktır. Ayrıca bu eserin tespit edilmesi, hacimli bir eser olması, tek başına tahkik etmesi ve daha detaylı açıklamalarını yer alması açısından daha uygun olacaktır. Böylelikle tek başına tahkik etmediği bir eser üzerinden başkasının yorumuyla onun Arap dili ve edebiyatıyla alakalı açıklamalarını karıştırma riski de ortadan kalkmış olacaktır.

1. Şuayb Arnavut'un Hayatı, İlmi Kişiliği ve Eserleri

Şuayb Arnavut'un son derece çalkantılı bir hayatı olmuştur. Hatta o daha doğmadan bir takım siyasi sebeplerden dolayı babası, anavatanı olan Arnavutluk'u terk etmek zorunda kalmıştır. Daha sonra doğduğu yer olan Suriye'de de bir müddet yaşadktan sonra benzer karışıklıklar ortaya çıkmış ve kendisi de orayı terk etmek zorunda kalmış ve hayatının sonuna kadar Ürdün'de yaşamıştır. Esasında bu durumların direkt olarak konu ile alakası olmadığı akla gelebilir. Ancak onun Arap olmadığı halde bu denli çalışmalara nasıl imza attığının tespiti açısından önemlidir. Dolayısıyla konu bu üç başlık altında işlenecektir.

1.1. Hayatı

Şuayb Arnavut, aslen Arnavut olup babası Muharrem beydir. Arnavutluk o doğmadan önce siyasi bir kargaşa içerisine girmişti. Ülkenin diktatör hâkimi Kral Ahmet Zogu (1895-1961), Arapça ve dini bilgiler öğrenmeyi, Müslümanca yaşamayı ve hatta kadınların örtünmesini bile yasaklamıştı.³⁰ Ülkeyi yabancı danışmanlara teslim etmiş,³¹ kendisine muhalefet eden herkesi ortadan kaldırmıştı.³² Ülkede hâkim olduğu dönemde Kral Zogu, Müslümanları devamlı baskı altında tutmuş ve onların dini okullara gitmelerini yasaklamıştı.³³ Zogu'dan sonra da %70'ini Müslümanların oluşturduğu ülkede camilerle beraber kiliseler ve diğer dinlere ait olan ibadethaneler kapatılmış ve Arnavutluk, 1967 yılında dünyanın ilk resmi ateist devlet olmuştur.³⁴ Muharrem Beyhakî, ana vatanında

³⁰ Muhammed M. el-Arnaûd, *Dirâsât fi't-târîhi'l-hazâri li'l-İslâm fi'l-Balkân* (Tunus: Müessesetü't-Temîmî li'l-bahsi'l-ilmî ve'l-ma'lûmât, 1996), 147.

³¹ Mehmet Sülkü, *Political Relations Between Turkey And Albania in The Post Cold War Period* (Ankara: The Graduate School Of Social Sciences Of Middle East Technical University, The Degree Of Master, 2010), 17.

³² Kamil Andiç, *Osmanlı Devleti Döneminde Arnavutluk'un Durumu* (Edirne: Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2000), 75.

³³ Leonard Truçi, *Arnavutluk'ta Din Eğitimi ve İşkodra Medresesi Örneği* (Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2019), 22.

³⁴ Nehir Ağırseven, *Enver Hoca Dönemi ve Sonrası Arnavutluk* (Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2015), 18.

Müslümanlara yapılan bu zulümlerden sonra 1926 yılında ailesiyle beraber Şam'a göç etmeye karar vermiştir.³⁵ Şuayb Arnavut, ailesi Suriye'ye taşındıktan yaklaşık iki sene sonra yani 1928 yılında Şam'da dünyaya gelmiştir. Tam ismi Şuayb b. Muharrem b. Ali Şahin el-Arnaut'tur. Künyesi büyük oğlundan dolayı Ebu Üsâme'dir. Doğduğu dönemde anavatanı kadar olmasa da Suriye'de de siyasi iç karışıklıklar devam ediyordu. Zira 1020-1928 arasında Fransızlar ülkeyi resmi olarak işgal etmiş³⁶ ve sıkıyönetim ilan edilmişti.³⁷

1.2. İlmî Kişiliği

Şuayb Arnavut'un babası Muharrem Bey, Suriye'de yaşanan siyasi çalkantılar ve belirsizlikler sebebiyle devlet okullarına güvenemediğinden onu özel okula gönderdi. İlkokulu bitirdikten sonra da resmi okula devam etmedi. Bundan sonra Şuayb Arnavut, babasının her biri ilim adamı olan hoca arkadaşlarıyla beraber evlerde yaptıkları ilmi derslere katılmaya başlayarak ilk ilmi temelini burada attı. Eve gelen hocalar arasında meşhur muhaddis Elbânî'nin (1914-1999) Hanefi fakihi olan babası Nuh Necâtî (1878-1958), yine Arnavut olan Şeyh Muhammed el-Gavoçi (1923-2013), eski Sultan Ahmet camii imamı Şeyh Muhammed et-Türk ve Sultan Abdulhamit Han'ın kahvecisi el-Hâc Kâsım (ö.?) bulunmaktaydı. Şuayb Arnavut, bununla beraber Tûbe camisinin imamı ve Hanefi fakihi Muhammed el-Burhânî'nin derslerine de devam etti. Daha sonra bir bakkal dükkânında çalışmaya başladı ve dükkân sahibi Ebû Nadir'le (ö. ?) beraber dönemin büyük muhaddislerinden Bedreddin el-Hasenî'nin (1850-1935) öğrencisi Arif ed-Düvecî'nin (1885-1950) derslerine katıldı. Eş zamanlı olarak da dükkânı işleten İbrahim el-Cendelî (ö. ?) ile *ed-Dürûsü'n-nahviyye* eserini okudular. Daha sonraları çalışmayı bırakıp Arif ed-Düvecî ile beraber bazı Hanefî fıkıh kitapları okumaya devam etti. Belli başlı bazı eserleri okuduktan sonra Şeyh Nuh Necati ile daha çok vakit geçirmeye başladı. Ondaki felek ilmi, aruz, tecvid ve Hanefî fıkına dair eserler okudu.³⁸

Şuayb Arnavut, daha sonra Ömeriyye camisinin imamı Süleyman el-Gavoçi ile derslere başladı. Ondaki nahivden Birgivî'nin (ö. 981/1573) *Avâmil ve İzhârı* ile İbnü'l-Hâcib'in (ö. 646/1249) *Kâfiye* ve Molla Câmî (ö. 898/1492) şerhini okudu. Hanefi fıkından ise Şürûnbülâlî'nin (ö. 1069/1659) *Merâku'l-felâh*'ı, Birgivî'nin tasavvuf eseri olan *et-Tarîkatü'l-Muhammediyye*'yi ve Zernûcî'nin (ö. 620/1223) *et-Ta'lîmü'l-müteallim*'ini okudu. Gündüzleri Nuh Necâtî, akşamları da Şeyh Gavoçi ile derslere yaklaşık bir buçuk sene devam etti. Buradaki eğitiminden sonra ileride beraber birçok tahkik yapacağı arkadaşı Abdulkadir Arnavut (1929-2004) ile beraber Muhammed Edîb Kellâs'ın (1921-2009) derslerine başladı. Arap dili ve Arap şiiri alanında ondan ders aldılar.³⁹

Edîb Kellâs, derslere devam ederken onu kendi hocası Fethî camii müderrislerinden Şeyh Salih Ferfûr (1901-1986) ile tanıştırdı. Şeyh Salih oranın baş müderrisiydi. Tanıştıktan sonra Şuayb Arnavut'u derslere kabul etti ve ona Fethî camiinden bir oda verdi. Şuayb Arnavut burada kalmaya ve derslerden arta kalan zamanını kütüphanede geçirmeye başladı. Zaman geçtikçe derse katılımı ve dersi anlayıp ezberlemesiyle Şeyh'in en gözde öğrencilerinden birisi haline geldi. Hocası, kendisini iyi yetiştirdiği takdirde onu, yakın zamanda açacağı Ma'hedü Fethî'l-İslâmî'de görevlendireceğini söyledi. Şuayb Arnavut, kendini

³⁵ İbrahim Zeybek, *el-Muhaddis el-Allâme eş-Şeyh Şuayb el-Arnaût Sîretühû ve Cühûdühû fî Tahkîkî't-Türâs* (Beyrut: Dâru'l-beşâiri'l-İslâmiyye, 2012), 26.

³⁶ Abdullah Ahmed Kasım Hazîn, *eş-Şeyh Şuayb el-Arnaût ve cühûdühû fî hıdmeti's-sünneti'n-nebeviyye* (Sudan Kur'an-ı Kerim ve İslam Bilimleri Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2018), 22.

³⁷ Muhammed Harb Ferzet, *el-Hayâtü'l-hizbiyye fî Suriye beyne 1908-1928* (Suriye: Dâru'r-ruvvâd, 1955), 116.

³⁸ Zeybek, *Şeyh Şuayb el-Arnaût*, 28.

³⁹ Zeybek, *Şeyh Şuayb el-Arnaût*, 37.

yetiştirip yeterli ilmi seviyeye ulaştınca Şeyh Salih ona, ilim ehlinin şiarı olan kırmızı takke üzerine beyaz sarık ile cübbe giydirdi ve onu maaşlı olarak burada görevlendirdi.⁴⁰

Şuayb Arnavut, Ma'hedü Fethi'l-İslâmî'de hocalığa başladıktan sonra Türkler de dahil olmak üzere dünyanın dört bir yanından birçok öğrencisi olmuştur. Bunların isimleri ya da sayıları hakkında net bir bilgiye ulaşmak zordur. Uzun müddet burada hocalık yaptıktan sonra çeşitli sebeplerle buradan ayrılmış ve Suriye'nin meşhur yayınevlerinden el-Mektebü'l-İslâmî'de çalışmaya başlamıştır. Bu yayınevi, klasik eserleri tahkik ettirip bastırıyordu. Burada çalıştığı sürece birçok klasik eseri tahkik etmiştir. Suriye'de siyasi karışıklıklar onu şehri terk etmeye mecbur bırakmasından sonra Ürdün'e göç etmiştir. Bu dönem onun iyice tanınmasının başlangıcı olan 1982 yılına denk gelmektedir. Daha sonra burada dönemin meşhur yayınevi el-Müessesetü'r-risâle'de çalışmaya başlamış ve burada yetiştirdiği öğrencilerle birlikte peş peşe hacimli eserler tahkik etmiştir.⁴¹

Şuayb Arnavut'u diğer ilim adamlarından ayıran en büyük özellik, belirli bir medresede öğrenci yetişmek yerine özellikle hadis alanında yazılan kadim eserleri tahkik edip gün yüzüne çıkararak ilim ehlinin istifadesine sunmak olmuştur. Bundan dolayı hocalık yaptığı dönemde çalıştığı medresede ders verdiği öğrencilerden ziyade, tahkik alanında yetiştirdiği öğrencilerle bilinmektedir. Bunların birçoğu hala kitap tahkikine devam etmektedir. Yetiştirdiği öğrenciler arasında hepsi hayatta olan Muhammed Na'im İrksûsî, İbrahim Zeybek, Ömer el-Kıyyâm, Adil Mürşid ve Kamil Karabelli, Sa'id el-Lehhâm bulunmaktadır

1.3. Vefatı ve Eserleri

Şuayb Arnavut Ürdün'e göç ettikten sonra geçen yaklaşık otuz dört yıl boyunca oluşturduğu ekibiyle birçok eseri tahkik etmiştir. 27 Ekim 2016 yılında aniden rahatsızlanarak Ürdün, el-Müsteşfe'l-İslâmiyye'ye kaldırılmıştır. Ancak çok geçmeden orada vefat etmiş ve hastane yakınlarındaki Feyhâ mescidinde kılınan cenaze namazının ardından Sehâb mezarlığına defnedilmiştir.

1959 yılında ilk tahkik ettiği eserden, vefat etmeden önce tahkikine danışmanlık yaptığı son esere kadar bir kısmı kendisi bir kısmı ekip halinde 54 eseri tahkik etmiştir. Bu eserleri tek başına ve grup halinde tahkik etmesi şeklinde ayırarak kısaca bir listesini vermek yerinde olacaktır.

Tek başına tahkik ettiği eserler: *Menâru's-sebîl fî şerhi'd-delîl 'alâ mezhebi'l-İmâmi'l-Mübeccel Ahmed b. Hanbel, Teysîru'l Azîzi'l-Hamîd fî şerhi Kitâbü't-tevhîd, Muhtâru'l-egânî fî'l-ahbâr ve't-tehânî, el-Menâzil ve'd-diyâr, Müsnedü Ebîbekri's-Siddîk, Şerhu's-sünne, Riyâzü's-sâlihîn, Ekâvîlü's-sikât fî te'vîli esmâi ve's-sifât ve'l-âyâti'l-muhkemât ve'l-müteşâbihât, Şerhu'l-akâidetü't-Tahâviyye, el-İhsân fî takrîb Sahîhi İbn Hibbân, el-'Avâsım mine'l-kavâsım fî'-z-zebb 'an sünneti Ebi'l-Kâsım, er-Rasf limâ ruviye 'an Rasulillah (s) mine'l-fî'l ve'l-vasf, Şerhu müşkili'l-âsâr.*

Ekip Olarak Tahkik Ettiği Eserler: *Metâlibu uli'n-nühâ fî şerhi Gâyeti'l-müntehâ, el-Kâfi fî fikhî'l-İmâm el-Mübeccel Ahmed b. Hanbel, Zâdü'l-mesîr fî 'ilmi't-tefsîr, el-Mübdi' fî şerhi'l-mukni', Ravzatü't-tâlibîn ve 'umdetü'l-müftîn, Muhtasaru Minhâcü'l-kâsîdîn, Zâdü'l-me'âd fî hedyi hayri'l-'ibâd, Siyeru a'lâmi'n-nübelâ, Ma'rifetü'l-kurrâi'l-kibâr, Cilâü'l-efhâm fî's-salât ve'selâm 'alâ hayri'l-enâm, Târîhu'l-İslâm ve tabakâti meşâhiri'l-'alâm, Câmî'u'l-'ilm ve'l hikem fî şerhi hamsine hadisen min cevâmi'l-kelim, Mevâridü'z-zameân ilâ zevâidi İbn Hibbân, Müsnedü'l-İmam Ahmed b. Hanbel, el-Âdâbü's-şer'iyye ve'l-minahi'l-mer'iyye, ed-Dâ ve'd-devâ,*

⁴⁰ Yıldırım, *Hadisler ve Zihinlerdeki Sorular*, 64.

⁴¹ Muhammed b. Yusuf el-Cürânî, *Rihle Faziletü's-Şeyh Şuayb el-Arnaût ile'd-diyâri'l-Kuveytiyye* (Kuveyt: Vizâratü'l-Evkâf ve's-şuûni'l-İslâmiyye Devletü Kuveyt, 2011), 372.

Sünenü'd-Dârekutnî, Sünenü Ebî Dâvûd, Sünenü İbn Mâce, el-İhtiyâr li ta'lîli'l-, et-Ta'lîku'l-mümecced şerhu Muvattai Muhammedi

Bu eserler dışında Beşşâr Avvâd Ma'rûf ile beraber yazdığı *Tahrîru Takrîbu't-Tehzîb*⁴² isimli bir eser bulunmaktadır. Bu eser İbn Hacer'in hadis ricali biyografisi eseri olan *Takrîbü't-Tehzîb*'in bir eleştirisidir.

Bu eserlerin dışında yine muhtelif alanlarda başka muhakkikler tarafından yapılan tahkiklere yapmış olduğu danışmanlıklar da bulunmaktadır. Sonuca yansımaları açısından bir fayda sağlamayacağı için bunlara değinilmeyecektir.

2. Arap Dili ile Alakalı Açıklamaları

Bu başlık ile Şuayb Arnavut'un Arap gramerinin iki temel dayanağı olan sarf ve nahiv ilmi ile alakalı açıklamaları kastedilmektedir. Sarf, dilin temel maddesini yani kelimenin şekil yapısını ele alırken, nahiv bu maddeler arasındaki ilişkiyi veya bu maddelerin oluşturdukları bütünü, yani cümleyi inceler. Diğer bir ifade ile sarf ve nahiv gramerin birer parçası olarak birbirini tamamlayıcı iki unsurdur. Şuayb Arnavut'un konu ile alakalı açıklamalarına geçmeden önce bu iki ilim dalının kısaca tarifine değinmek yerinde olacaktır.

Arap dili gramerinin iki temel esasından biri olarak kabul edilen sarf/tasrif (التصريف/الصرف) kelimeleri “صَرَفَ يُصْرِفُ تَصْرِيفًا” ile “صَرَفَ يَصْرِفُ صَرْفًا” fiillerinin mastarı olup sözlükte; “Bir nesneyi diğerinden türetmek, harcamak, çevirmek, döndürmek, kelimeyi tenvinli yapmak, tövbe ve adalet”⁴³ gibi manalara gelir. Terim olarak ise “Kelimenin i'lâl yönünden kendisiyle bilindiği ilim” şeklinde tanımlanır.⁴⁴

Hicri ikinci yüzyıldan itibaren var olan sarf ilmi, Arapça kelimelerin şekillerini isim, sıfat, sahih ve illetli fiilleri ve onlara kıyas edilenleri inceleyen ve sarf kelimenin aslını mâzî, muzâri', ism-i fâ'il, ism-i mef'ul, sıfat-i müşebbehe, ism-i tafdil, ism-i zaman, ism-i mekan, ism-i alet vb. emsile-i muhtelif denem kalıpların dönüşümünü ele alan ilimdir.⁴⁵

Sarf ilmiyle beraber Arap dilinin kaidelerinin tamamını oluşturan nahiv ise kelime olarak ن-ح-و kök harflerinden meydana gelen النَّحْوُ kelimesi, يَنْحُو / نَحَا يَنْحُو fiillerinin mastarı olup sözlükte; “Bir tarafa yönelmek, bir şeyi kastetmek/amaçlamak, yol ve taraf” gibi anlamlara gelir.⁴⁶ Terim olarak ise nahiv; “Sözün sıhhat ve fesadının kendisiyle bilindiği, kendine has bir takım temel esasları bulunan, i'râb ve binâ açısından Arap dili cümle yapısını inceleyen bir ilim”⁴⁷ olarak tarif edilir. Yani eş deyişle nahiv ilmini, “Arapça kelimenin şeklinden ziyade, onun cümle yapısını inceleyen bir ilim” şeklinde tanımlamak mümkündür.

⁴² Şuayb Arnavut - Beşşâr Avvâd, *Tahrîru Takrîbu't-Tehzîb* (Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1997).

⁴³ Ebû Abdîrrahmân b. Amr b. Temîm el-Ferâhîdî Halîl b. Ahmed, *Kitâbu'l-'ayn*, thk. Abdulhamîd Hendâvî (Beyrût/Lubnân: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2003), 2/391-392; Ebû Abdullah Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdulkâdir el-Hanefî Ebû Bekr er-Râzî, *Muhtârû's-şihâh*, thk. Yusuf eş-Şeyh Muhammed (Beyrut/Sayda: el-Mektebetu'l-'Asriyye, 1999), 175-176; Ebu't-Tâhir Mecduddîn Muhammed b. Yakub b. Muhammed el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-muhtâr*, thk. Muhammed Nu'aym el-'Arkûsî (Beyrût/Lubnân: Muessetu'r-Risâle, 2015), 827; Ebu'l-Faql Muhammed b. Mukerrem b. Ali el-Enşârî İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab* (Beyrût: Dâru Şadır, ts.), 9/190-191.

⁴⁴ Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Ali es-Seyyid eş-Şerîf el-Hanefî el-Cürcânî, *et-Ta'rîfât*, thk. 'Uyûn es-Sûd Muhammed Bâsil (Beyrût / Lubnân: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1983), 133.

⁴⁵ Hasan Hendâvî, *Menâhîcu's-sarfiyyîn ve mezâhibuhum* (Dımaşk: Dâru'l-Kâlem, 1989), 14-16.

⁴⁶ Ebû Abdîrrahmân b. Amr b. Temîm el-Ferâhîdî Halîl b. Ahmed, *Kitâbu'l-'ayn*, thk. Abdulhamîd Hendâvî (Beyrût/Lubnân: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2003), 4/201; el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-muhtâr*, 1337-1338.

⁴⁷ el-Cürcânî, *et-Ta'rîfât*, 240; Haj Mohammad Majed, “Ebû Bekr b. el-Enbârî'nin (ö. 328/940) Şerhu'l-Kasâidi's-Seb'i't-Tivâli'l-Câhiliyyât Adlı Eserinde Nahiv ve Konuları”, *Van İlahiyat Dergisi* 8/13 (2020), 60.

2.1 Sarf İlimiyle İlgili Açıklamalar

Şuayb Arnavut'un yaptığı tahkiklere bakıldığında sadece hadis metnlerinin edisyon-kritiğiyle yetinmediği aynı zamanda ihtiyaca binaen Arap dili gramerinin iki temel esası olan nahiv ve sarf ilimlerine dair açıklama ve değerlendirmelerde de bulunduğu görülmektedir. Bu doğrultuda yaptığı açıklamaları diğerlerine örnek teşkil etmesi açısından birkaç örnekle incelemek, onun genel tutumunu anlamak açısından fayda sağlayacaktır. Konuyla ilgili vereceğimiz ilk örnek, hadis metninde geçen şu ifadedir:

...فَأَيُّ الْمَالِ أَحَبُّ إِلَيْكَ قَالَ الْعَنَمُ قَالَ فَأَعْطَيْتِي شَاةً وَالِدًا وَأَنْتَجَ هَذَا وَوَلَدَ هَذَا...⁴⁸

Bu rivayette geçen أَنْتَجَ fiili hakkında Şuayb Arnavut şöyle demektedir: Nevevî, *Şerhu Sahîhi Müslim*'de şöyle demektedir: "Fiilin bu şekilde rubâ'î (dört harfli) formunda kullanımı yaygın değildir. Bunun yerine نَجَّجَ şeklinde sulâsî (üç harfli) olarak kullanımı daha meşhurdur."⁴⁹ İbn Hacer ise *Feth*'de şöyle demiştir: Bu gibi yerlerde أَنْتَجَ şeklinde kullanımı şazdır.⁵⁰

Söz konusu kelimenin Arapçadaki meşhur kullanımı نَبَجَتِ النَّاقَةُ (deve doğurdu) şeklindedir. Ancak zaman zaman نَبَجَتِ الْفَرَسُ (at doğurdu) şeklinde de kullanıldığı gözlemlenmektedir. Kâmûs şerhinde de نَبَجَتِ النَّاقَةُ (deve doğurdu) formatında geçmektedir. Cevherî de نَبَجَتِ النَّاقَةُ ve نَبَجَتِ الْفَرَسُ ifadelerin (yavrunun doğması) manasında kullanmıştır. Bahse konu kelime hakkında İbnü'l-A'râbi'den de şu şekilde bir nakilde bulunmaktadır: "Deve ya da at doğduğunda نَبَجَتِ النَّاقَةُ وَالْفَرَسُ (deve ve at doğdu) ifadesi kullanılır. نَبَجَتِ rubâ'î fiili ise doğumu yaklaşanlar için kullanılır. Her iki fiilde meçhul kök kalıbındandır. نَبَجَتِ ve نَبَجَتِ malum fiil olarak kullanıldığını duymadım."⁵¹

Şuayb Arnavut'un konuya dair açıkladığı bir diğer kelime de İbn Hibbân'ın (ö. 354/965) hayatı bölümünde geçen اَلْيَاسُ ismidir. İbn Balabân (ö. 739/1339), İbn Hibbân'ın soy kütüğünü sayarken atalarından birinin ismini مَضْرِبُ الْيَاسِ şeklinde zikretmektedir. Bu isim hakkında şu açıklamayı yapar: "Hz. Peygamber'in de (s.a.v.) dedesi olan İlyâs b. Mudâr'ın isminde, çoğu insan hata yaparak bu ismi Peygamber olan İlyas'ın (a.s.) ismi diye başındaki hemzenin kesresiyle اَلْيَاسُ (İlyâs) şeklinde okumaktadır. Fakat bu isim Arapça kökenli olmayıp yabancı bir isimdir ve gayri munsariftir. Dolayısıyla İlyas'ın (as.) ismi ile bir ilgisi yoktur. Doğru olan ise مَضْرِبُ الْيَاسِ (el-Yâs b. Mudar) şeklinde olmasıdır. Bu kelimdeki اَلْيَاسُ ise Arapça bir isim olup munsariftir. Aslında bu isimdeki sîn (س) harfinden önce gelen harf elif (ا) olmayıp hemzedir (أ) ve اَلْيَاسُ (el-Ye's) şeklinde okunur. Lakin telaffuzda kolaylık olsun diye el-Yâs şeklinde de okunabilir. Ancak kelimenin okunuşu bu şekildedir ve başındaki elif vasıl içindir ve elif-lam da lam-ı tariftir. İbn Düreyd (ö. 321/933) ise konu hakkında şöyle demektedir: Söz konusu اَلْيَاسُ

⁴⁸ Ebü'l-Hasen Emîr Alâüddîn İbn Balabân, *el-İhsân fî takrîbi Sahîhi İbn Hibbân bi tertîbi İbn Balabân*, thk. Şuayb Arnavut (Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1988), 2/13.

⁴⁹ Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî Nevevî, *el-Minhâc fî şerhi Sahîhi Müslim b. Haccâc* (Beyrut: Dâru İhyâ'it-Turâsî'l-Arabî, 1392), 18/98.

⁵⁰ Ebü'l-Fazl Şihabüddîn İbn Hacer, *Fethu'l-bârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Beyrut: Dâru'l-ma'rife, 1959), 6/502.

⁵¹ İbn Balabân, *el-İhsân*, 2/14.

kelimesi, يَأْسُ kökünden türemiş olabilir. Daha sonra elif-lam takısı eklenerek أَيْسٌ olmuşur. Ya da çok cesaretli manasında kullanılan رَجُلٌ أَيْسٌ (son derece cesur adam) ve قَوْمٌ لَيْسٌ (son derece cesur kavim) cümlelerindeki gibi olması da mümkündür.⁵² Bu, أَيْسٌ şeklinde ortasını hemze ile okuyanların tevilidir. Ancak birinci tevil bana daha güzel gelmektedir. İbnü'l-Enbârî (ö. 328/940), başındaki hemzenin kesrasıyla أَيْسٌ olarak okunur demiştir. Süheylî de (ö. 581/1185) ona *er-Ravzu'l-ünüf*'de 1/7'de⁵³ şöyle cevap vermiştir: “İbnü'l-Enbârî'nin dışındaki görüş daha sahihtir. Bu kelime أَيْسٌ şeklindedir ve الرجاء kelimesinin zıddı olan ümitsizlik manasındadır.”⁵⁴

Bu iki misalde Şuayb Arnavut, kelimenin yapısı ile ilgili açıklamalarda bulunmuştur. Her iki kelimenin de yaygın kullanımının kurala aykırı olduğunu ancak bu şekilde kullanılmaya devam ettiğini ifade etmiştir. Şimdi vereceğimiz misallerde ise kelimenin bablariyle ilgili tespitler yapmaktadır. İnceleyeceğimiz rivayetin metni şu şekildedir:

... فَتَمَضُّضٌ وَاسْتَنْشَقٌ وَنَعَرَ بِيَدِهِ الْيُسْرَى -فَعَلٌ هَذَا ثَلَاثَ مَرَّاتٍ...

Bu rivayette geçen نَعَرَ (saçtı ve dağıttı) fiilini Şuayb Arnavut şöyle açıklamaktadır: Bu fiil, نَعَرَ-يَنْعُرُ formunda (ikinci bابتان), نَعَرَ-يَنْعُرُ formunda (infiâl babından), نَعَرَ-يَنْعُرُ formunda (istifâl babından) gelir ve burna çekilmiş olan suyun geri çıkartılması manasına gelmektedir.⁵⁶

Bir başka örnek hadis metninde geçen يَنْجُسُ İN cîm harfinin zamme ve يَنْجُسُ ve fethasıyla يَنْجُسُ iki formda da okunan kelimedir. Mazisi de نَجَسٌ ve نَجَسٌ iki türlü okunur. Mazide kesra ile okunursa muzârîde fethalı (yani dördüncü bابتان) olur. Eğer mazide zammeli olursa muzârîde de zammeli (yani beşinci bابتان) olur. Bu, kıyas-ı muttariddir.⁵⁷

Şuayb Arnavut burada fiilin hangi bablardan geldiğine temas ettikten sonra “kıyas-ı muttarid” ifadesini kullanmaktadır. Bu kavram Arap filolojisinde genel kurala aykırı olan şâzın zıttı olarak kullanılmaktadır. Şâz ifadesi genel kurala aykırı olan kullanımı ifade ederken kıyas-ı muttarid, nahiv kurallarını belirleyen kıyas ve isti'mâle uygun olan kelimedir.⁵⁸ Dil kurallarının oluşturulmasında bunlar temel alınmıştır.⁵⁹

Şuayb Arnavut bazen fiillerin i'lalleri hakkında da bilgiler verir. Örneğin hadis metninde geçen إِسْتَحْوَذَ عَلَيْهِمُ الشَّيْطَانُ إِلَّا اسْتَحْوَذَ عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ إِلَّا ifade⁶⁰ hakkında şöyle der: اسْتَحْوَذَ kelimesi, (hâkim olmak, egemen olmak ve galip gelmek) gibi anlamlara gelir, اسْتَقَامَ ve اسْتَقَامَ gibi aynı bابتان olan kardeş fiillerden farklı olarak aslı üzere yani i'lâl yapılmadan da kullanılan fiillerden birisidir.

⁵² İbn Düreyd, *İştikâk*, 2/30

⁵³ Tam adı *er-Ravzü'l-ünüf fî şerhi's-Sîreti'n-nebeviyye li'bni Hişâm (er-Ravzü'l-ünüf ve'l-meşrâ'u'r-rivâ fî tefsîri me'stemele 'aleyhi hadîsü sîreti Resûlillâhi sallallahu 'aleyhi ve sellem ve'htevâ)* olan ve *es-Sîretü'n-nebeviyye* adlı eseriyle meşhur olan tarihçi, dil ve ensâb âlimi İbn Hişâm'ın (ö. 218/833) bu eserinin en kapsamlı şerhidir. Bkz. Mustafa Fayda, “İbn Hişâm”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 20/71.

⁵⁴ İbn Balabân, *İhsân*, 2/16.

⁵⁵ İbn Balabân, *İhsân*, 3/60.

⁵⁶ İbn Balabân, *İhsân*, 3/61.

⁵⁷ İbn Balabân, *İhsân* 4/70.

⁵⁸ Ethem Demir, “Arap Gramerinde Şâz Olgusu”, *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4 (2019), 54.

⁵⁹ Ebü'l-Feth İbn Cinnî, *el-Hasâis* (Mısır: el-Hey'etü'l-Mısriyye el-Âmmetü'l-kütüb, ts.), 1/97.

⁶⁰ İbn Balabân, *İhsân*, 5/458.

Lisânü'l-'Arab'ta şöyle geçmektedir: اسْتَحْوَذَ عَلَيْهِ الشَّيْطَانُ ya da اسْتَحَادَ عَلَيْهِ الشَّيْطَانُ cümlesi (Şeytan ona galip geldi) manasında olup aynı kökten gelen kelime iki farklı şekilde de kullanılmıştır.⁶¹ Aynı şekilde aslında (و) harfi bulunan bütün fiillerin aslı üzere okunması caizdir. Örneğin استراح استرواح, استصاب ve استصوب استجاب gibi fiiller aslı üzere iki türlü de kullanılabilir. Bu, Araplar tarafından bilinen temel kuraldır. Nitekim Allah Teala ayette أَلَمْ نَسْتَحْوِذْ عَلَيْكُمْ (Size galip gelmedik mi?)⁶² şeklinde zikretmektedir. Bu konuda İbn Cinnî (ö. 392/1002) şöyle demektedir: Araplar اسْتَحْوَذَ kelimesini bu haliyle kullanmakta zorlandılar. Hâlbuki kıyas bunu gerektirmektedir. Ancak bu kelimenin kuralı اسْتَقَامَ ve اسْتَعَانَ gibi i'lâl uygulanan kelimelerinki gibi olduğu için Arapların icması bu kelimeyi aslı üzere okumayla çelişmiştir.⁶³

Yine illetli bir fiilin kurala uygun olarak bablara nakledilip kullanılmasına da örnekler verir. Örneğin مُرْنَ أَرْوَاجُكَ أَنْ يَسْتَطِيعُوا بِالْمَاءِ فَإِنِّي أَسْتَحْيِيهِمْ مِنْهُ rivayeti hakkında şu açıklamalarda bulunur: Metinde geçen اسْتَحْيِيهِمْ fiili mastarından türetilmiştir. Mesela مِنْهُ حَيٍّ (ondan utandı) denilir. Bu fiilin istif'âl babına nakledilmiş hali olan اسْتَحْيَا ve اسْتَحَى olarak iki şekilde de kullanılır ve bu iki kelime hem harfi cerle hem de harfi cersiz geçişli fiil olur. Mesela senden utandı manasında hem اسْتَحْيَا مِنْكَ اسْتَحْيَا hem de اسْتَحْيَا مِنْكَ وَاسْتَحْيَا denilir.⁶⁴ Şuayb Arnavut burada kelimenin hem kökü hem de bablara göre kullanımına örnek verirken fiillerin müteaddi-lazım olması gibi konulara da değinir.

Bazı yerlerde kelimelerin yapısal olarak değil de mana olarak birbirleri yerine kullanılmasına da değinir. Bu gibi yerlerde ihbârî cümle genellikle inşâî cümle manasında kullanılır. Örneğin şöyle der: Hadis metninde geçen لَا يَبُولُ أَحَدُكُمْ فِي الْمَاءِ الدَّائِمِ وَلَا يَغْتَسِلُ فِيهِ مِنَ الْجَنَابَةِ (bevletmez) kelimesinin normal şartlarda nehiy manasında لَا يَبُولُ (bevletmesin) şeklinde illet harfi düşürülerek cezimli olması gerekmektedir. Ancak Şuayb Arnavut, bu gibi yerlerde لَا nehiy edatının amelinin iptal edilmesi (cezm etmemesi) caiz olduğunu belirtmektedir.⁶⁵ Cezm alameti olarak illet harflerinden (و) ve yâ (ي) harflerinin düşmemesini bu görüşlerle açıklarken üçüncü illet harfi olan elifin (ي/ا) ispatını ise farklı şekilde gerekçelendirmektedir. Örneğin Hz. Peygamber'in (s.a.v.) لَا يَتَحَرَى أَحَدُكُمْ ifadesindeki muzari fiilin cezm olmamasını elif-i işbâ' ile açıklamaktadır. Şuayb Arnavut'un açıklamasına göre bu ifade asıl nüsha ve *Sahîhayn*'de de bu şekilde geçmektedir.⁶⁶ Kurala göre cezm alameti olarak illetli harfin düşmesi gerekirdi. Ancak bu elif, işba' için olduğundan dolayı düşmemiştir. Nitekim İbn Kesîr de el-Mekkî kıraatine göre مِّنْ يَّتَّقِي وَيَصْبِرُ ayetinde⁶⁷ de bundan dolayı

⁶¹ Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab* (Kahire: Dâru'l-Meârif, 1997), 3/487.

⁶² Nisâ 4/141.

⁶³ İbn Balabân, *İhsân*, 5/458.

⁶⁴ İbn Balabân, *İhsân*, 4/291.

⁶⁵ İbn Balabân, *İhsân*, 4/68. Aynı konudaki açıklamaları için bkz. 4/283; 13/277.

⁶⁶ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî, *el-Camiu'l-müsnedü's-sahîhu'l-muhtasaru min umûri Rasûlillahi ve sünenihi ve eyyâmihî*, thk. Muhammed Zühey b. Nâsır (Beyrut: Dâru tavki'n-necât, 2001), "Mevâkîtü's-salah", 30; Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî Müslim, *el-Müsnedü's-sahîhu'l-muhtasaru mine's-süneni bi-nakli'l-adli ani'l-adli an Rasûlillah* (Beyrut: Dâru ihyâü't-türâsi'l-Arabî, ty.), "Salâtü'l-müsâfirîn", 51.

⁶⁷ Yusuf 12/90.

düşmediğini ifade etmiştir.⁶⁸ Detaylı bilgi için *Tarhu't-tesrîb*⁶⁹ ve *Şevâhidü't-tevdîh*⁷⁰ isimli eserlere bakılabilir.

Hadisin metninde geçen *الْحَدْيَاءُ* kelimesindeki *فَوَاللَّهِ* cümlesindeki *عِنَبَةٌ* kelimesinin ism-i tasğiridir. İlk harfinin fethasıyla okumak da caizdir. Manası doğan familyasına mensup kanatlı bir kuş olup hill ve harem bölgesinde öldürülmesine izin verilmiştir. İsm-i tasğir olarak aslı yânın sükûnu ve hemzenin (ٴ) fethasıyla *عِنَبَةٌ* şeklindedir. Ancak okuyuşta kolaylık olsun diye hemze teshil⁷¹ ile okunarak idgam edildi. Sonra fetha işbâ'⁷² ile okundu ve *عِنَبَةٌ* oldu.⁷³

Buraya kadar yapılan açıklamalardan anlaşılmaktadır ki Şuayb Arnavut sarf ilmi ile alakalı teknik bilgileri tam bir yetkinlikle açıklamıştır. Bu açıklamalar onun kelime yapılarına vakıf olduğunu göstermektedir.

2.2. Nahiv İlmiyle İlgili Açıklamalar

Şuayb Arnavut, tahkiklerinde sarf ilmiyle alakalı bilgilere sık sık değindiği gibi nahiv ilmi ile ilgili açıklamalar da yapmaktadır. Bu açıklamaların tümünü burada zikretmek makale boyutunu aşacağı için konu hakkında fikir vermesi açısından birkaç örnek vermekle yetinilecektir. Bu bağlamda alıntılanan ilk örnek İbn Hibbân'ın rivayet ettiği şu hadisin⁷⁴ metnidir: *كَانَ يَأْمُرُنَا إِذَا كُنَّا فِي سَفَرٍ - أَوْ مُسَافِرِينَ - أَنْ لَا نَنْزِعَ خِفَافَنَا ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ لَكِن مِّنْ غَائِطٍ وَبُولٍ*

Bu metinde yer alan *لَكِن* edatı ile alakalı Şuayb Arnavut şöyle demektedir:

لَكِن ifadesindeki *لَكِن* istidrâk⁷⁵ manasını ifade etmektedir. Çünkü kendisinden önce nefi ve istisna edatları gelmiştir. Rivayette bulunan sahabe, ilk önce şöyle demiştir:

“Rasûlüllâh (s.a.v.), cünüplük durumu dışında üç gün üç gece mestlerimizi çıkarmamamıza müsaade ederdi” daha sonra şöyle devam etmiştir: “Lakin bevletme, büyük abdest ve uyku durumunda müsaade ederdi”. Ruhsatın cünüplük için değil, bu tür abdest bozan haller için geldiğinin bilinmesi için bu durumu istidrâk anlamında olan *لَكِن* edatıyla belirtmiştir. Çünkü ayağına mesh yapmış olan

⁶⁸ İbn Balabân, *İhsân*, 4/416.

⁶⁹ Ebü'l-Fadl Zeynüddîn Abdürrahîm b. el-Hüseyn b. Abdirrahmân el-İrâkî, *Tarhu't-tesrîb fi şerhi't-Takrîb* (Mısır: et-Tab'atü'l-Misriyye el-kadîme, ts.), 2/182.

⁷⁰ Ebü Abdillâh Cemâlüddîn Muhammed b. Abdillâh b. Mâlik et-Tâî İbn Mâlik, *Şevâhidü't-tavdîh*, thk. Taha Muhsin (Beyrut: Mektebetü İbn Teymiyye, 1984), 12-19.

⁷¹ Hemze-i müsehhele,; mahreci boğazın en derin kısmında bulunduğu ve şiddet sıfatı taşıdığı için telaffuzu zor olan hemze, yerine göre kendine yakın vokalist elif, vâv, yâ harflerinden biriyle değiştirilmesidir. Hemzenin tshil ile okunma vecihleri hakkında detaylı bilgi için bkz. Mehmet Ali Sarı, “Harf (Tefsir)”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16/163.

⁷² İşba', beytin bir ve ikinci mısralarının sonlarının dolgu ögesi olarak uzatılması. Bkz. İsmail Durmuş vd., “Kafiye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/151.

⁷³ İbn Balabân, *İhsân*, 4/536.

⁷⁴ İbn Balabân, *İhsân*, 4/149.

⁷⁵ İstidrâk, önceki sözden doğan eksikliği, hatayı veya yanlış anlaşılma ihtimalini istisnaya benzer biçimde ortadan kaldıracak bir kısmın getirilmesine denilmektedir. Bu husus başka vasita ve edatlarla ifade edilebilirse de daha çok istidrâk harfi olan “لَكِن” ile gerçekleştiği için tür bu şekilde adlandırılmıştır. Detylı bilgi için bkz. İsmail Durmuş, “İstidrâk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23/329.

seferî kişi bu halde cünüp olduğu zaman diğer bedeniyle beraber meshlerini çıkarıp ayaklarını da yıkaması gerekir. Bu durum şu sözlerde olduğu gibidir: ما جاءني زيد لكن عمرو (Zeyd bana gelmedi ancak Amr geldi). ما رأيت زيدا لكن خالداً. (Zeyd'i görmedim ama Halid'i gördüm).⁷⁶ Detaylı bilgi için Hattâbî'nin (ö. 388/998) *Meâlimü's-sünen* isimli eserine bakılabilir.⁷⁷

Şuayb Arnavut bazı kabilelerin kullanımına has kelimelerden de bahseder. Örneğin hadis metninde geçen عَجَلَانَا فَفَاقَ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَجَلَانًا إِلَى الْمَسْجِدِ (aceyleyle) ifadesini şöyle açıklar: Asıl nüshada da bu şekilde munsarif olarak gelmiştir. Bu, Benî Esed kabilesinin lugatıdır. Onlar, فَعَلَانٌ veznindeki her sıfatı munsarif yaparlar. Bu vezni tâ (ة) ile müennes yaparlar. Kelimenin asıl müennes sığası olan فَعْلَى veznini kullanmazlar. Dolayısıyla bu kelimenin müennesini عَطْشَانَةٌ, غَضْبَانَةٌ, سُكْرَانَةٌ şeklinde⁷⁸ ifade ederler.⁷⁹

Başka bir rivayet hakkında ise şöyle demektedir: Rivayette geçen مِنَ النَّارِ عَائِدٌ (cehennemden Allah'a sığınırım) ifadesinde yer alan عَائِدٌ kelimesi zamme ile gelmiştir. Müellifin bu rivayeti dışındaki rivayetlerde عَائِدٌ kelimesi mansub olarak nakledilmiştir. Nevevî, bu konu hakkında şöyle demektedir:⁸⁰ Bu kelime hâl olmak üzere mansubtur. Yani "Cehennemden Allah'a sığınırken diyorum ki..."⁸¹ Şuayb Arnavut burada nahiv ilminin mansubât bölümünden olan "hal" konusuna değinmektedir.

Nahiv ilminde harfi cerlerin bir manası bulunmaktadır. Her kelime bazı belirli harfi cerlerle kullanılmaktadır. Bu durumda kelimenin ifade ettiği mana da değişebilmektedir. Buna işaret eden Şuayb Arnavut şöyle demektedir: انْهَزَمُوا بِكَ (ب) ifadesindeki بـ harfi ceri (ب) harfi ceri manasındadır. Bu durumda "Seninle karşılaşmaktan korktular" anlamında olur. Nitekim فَاسْأَلْ بِهِ خَيْرًا (ب) harfi ceri de (عَنْ) manasındadır. Yani ayetin manası "O, her şeyden haberdar olandan iste" şeklindedir. Ya da (ب) harfi ceri sebebiyet manasındadır. O zaman "Senin sebebinle hezimete uğradılar" şeklinde tercüme edilir.⁸³

Şuayb Arnavut, Arap dilinde bir konuyu teşkil eden medh ve zem fiileri hakkında da açıklamalar yapar. Örneğin Hz. Peygamber'inin (s.a.v.)

...ve sizden birinizin şöyle şöyle ayeti unuttum demesi ne kadar kötüdür. O, unutmadı aksine ona unutturuldu... ifadesi hakkında İbn Hacer'den naklen⁸⁴ şu açıklamayı yapmaktadır: Burada geçen zem بَغْسِ fiilinin müteallakı hususunda birkaç görüş öne sürülmüştür: Birinci görüşe göre insan, unutma eylemini

⁷⁶ İbn Balabân, *İhsân*, 4/150.

⁷⁷ Ebû Süleymân Hamd (Ahmed) b. Muhammed b. İbrâhîm b. Hattâb el-Büstî el-Hattâbî, *Meâlimü's-Sünen* (Halep: Matbaatü'l-İlmiyye, 1932), 1/62.

⁷⁸ Ali b. Hasan Muhammed b. İsa Nuruddîn el-Üşmûnî, *Şerhu'l-Üşmûnî 'alâ Elfiyeti İbn Mâlik* (Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1998), 3/75.

⁷⁹ İbn Balabân, *İhsân*, 7/76.

⁸⁰ Nevevî, *el-Minhâc*, 17/40.

⁸¹ İbn Balabân, *İhsân*, 6/419.

⁸² el-Furkân 25/59.

⁸³ İbn Balabân, *İhsân*, 16/153. Harfi cerlerin birbirlerinin yerine kullanılmasının açıklamaları için ayrıca bkz. 13/435.

⁸⁴ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 9/80-81.

kendisine nispet etmiştir. Hâlbuki onun bu eylemde hiçbir dahli yoktur. Yani unutmama işlemini kendisi yapmamaktadır. Ancak “unuttum” sözü, kişinin unutmama işinde bir müdahalesi olmamasına rağmen, varmış izlenimi vermektedir. Bunun yerine meçhul sığayla “bana unutturuldu” denmesi gerekir. Yani bunu bana unutturan Allah’tır. Nitekim Allah Teâlâ; “*Attığın zaman da sen atmadın, fakat Allah attı*”⁸⁵ ve “*Siz mi o ekinleri bitiriyorsunuz, yoksa biz miyiz bitiren?*”⁸⁶ diye buyurmaktadır. İbn Battâl bu ayeti açıklarken şöyle demiştir: “Burada kulların fiillerini kendi dilleriyle yaratıcıya nispet edilmesi murad edilmiştir. Çünkü bu, kulların ikrarı ve Allah’ın kudretine teslimiyettir. Bu, kulların fiillerinin failine nispet edilmesinin caiz olması hususunda kitap ve sünnetten deliller olmasına rağmen daha evlâdır.” Daha sonra benzer rivayeti Kur’an’ı unutmama babında zikretmiş ve şöyle devam etmiştir: “Musa (as.), “*Balığı unuttum. Bana onu hatırlamamı unutturan ancak şeytandır*”⁸⁷ ayetinde unutmama işlemini kendisine, sonra da şeytana nispet etmiştir. Unutmanın bunların her birine nispet edilmesi mana olarak sahihtir. Şöyle ki: “Unutmanın Allah’a nispet edilmesi O’nun her fiilin yaratıcısı olması, İnsana nispet edilmesi o fiili yapanın bizzat kendisi olması, şeytana nispet edilmesi ise vesvese vermesi manasındadır.” İbn Battâl bu ayetteki unutmama işlemini yanlışlıkla Musa’ya (as.) nispet etmiştir. Aslında burada unutan, onun yanındaki gençtir. Kâdî ‘İyâz bu konuda şöyle demektedir: Rasûlüllâh (s.a.v.), rivayetlerde unutmama işlemini kendisine nispet etmiştir. Aynı şekilde “*Balığı unuttum*” ayetinde Yuşa ve “*Unuttuğum bir şeyden dolayı beni sorumlu tutma*”⁸⁸ ayetinde de Musa (as.) unutmama işlemini kendisine nispet etmiştir. Sahabenin, “*Rabbimiz! Unutursak veya hataya düşersek bizi sorumlu tutma*”⁸⁹ ayetinde geçen ifade ise medh sadedinde söylenmiştir. Allah Teâlâ’nın, Hz. Peygamber’e (s.a.v.) söylediği “*sana okutacağız ve Allah öyle dilemedikçe unutmayacaksın*” sözü de zem ile alakalı değildir. Burada zemmin sebebi Kur’an’a itina gösterilmemesidir. Zira unutmama işlemini onunla ilgilenmeyi bırakmanın ve aşırı gafletin neticesidir. Şayet Kur’an’ı çok okusa ve buna namazlarında da devam etse o zaman hafızasından gitmez devamlı hatırlardı. İnsan “*Falan ayeti unuttum*” demekle sanki kendisini bu kusuruna şahit tutmaktadır. Dolayısıyla zem fiilinin müteallakı Kur’an okumayı ve onu hatırlamayı terk etmektedir. Burada sözün değil, halin zemmedilmesi vardır. Yani mana “Ezberleyip sonra gafletinden dolayı unutanın durumu ne kadar da kötüdür” şeklinde olmaktadır.⁹⁰

Şuayb Arnavut, bu açıklamalarla beraber Arap geleneklerinde kullanılan bazı cümlelerin anlam kaymalarına da değinir. Örneğin Hz. Peygamber’in (s.a.v.) beddua sözü sarfetmesinin ve daha sonra bunun açıklamasının aktarıldığı rivayeti şöyle açıklar: “Rasûlüllâh’ın (s.a.v.) beddua ve hicvetmesinde asıl maksadı bu değildir. Onun bu sözü Arapların âdeti olduğu üzere o niyetle söylenmemiştir: تربت بيمينك (Eli muhtaç olasıca), عقرى حلقى (boğazı ağrıyıp kısır kalasıca), لا أشبع الله بطنه (Büyümeysesice) ve لا كبرت سنك (Allah karnını doyurmasın) gibi ifadelerde hakiki anlamda beddua manası kastedilmez.”⁹¹ Görüldüğü üzere bu ifadelerin zahirinde muhataba beddua anlamı mevcuttur. Ancak Araplar bunları zamanla hakiki manasında kullanmaz olmuşlardır. Bu gibi ifadelerde o kişiyi bir şeyden menetmek kastedilmektedir.

⁸⁵ el-Enfâl 8/17.

⁸⁶ el-Vâkıa 56/64.

⁸⁷ el-Kehf 18/63.

⁸⁸ el-Kehf 18/73.

⁸⁹ el-Bakara2/286.

⁹⁰ İbn Balabân, *İhsân*, 3/40-41.

⁹¹ İbn Balabân, *İhsân*, 14/445

2.3. Şuayb Arnavut'un Şiirle İstişâta bulunması

Arap dilinde şiirle istişâd önemli bir yer teşkil etmektedir. Zira bir kelimenin ya da ifadenin varlığının sağlaması şiirlerle yapılabilmektedir. Onun tahkiklerinde sarf ve nahiv ilmi ile alakalı değerlendirmelerini aktardıktan sonra bu bölümde bazı kelimelerin yapısının ya da kullanımının şiirden örneklerle değerlendirmesi üzerinde durulacaktır.

Öncelikle bu kavramın kavramsal çerçevesini çizmek okuyucunun zihninde konunun daha iyi şekillenmesine yardımcı olacaktır. استشهد (istişâd) kelimesi lügatte “delil olarak sunmak, şahit getirmek ve şahit göstermek”⁹² gibi anlamlara gelir. Kavram olarak ise belâgat, nahiv ve sarf ilimlerinde “bir kelimenin veya bir sözün lafız, mana ve kullanım doğruluğunu kanıtlamak maksadıyla doğruluğu kesin olan nazım ve nesirden örnek vermek”⁹³ manasında kullanılır. Şuayb Arnavut da bu bağlamda, tahkiklerinde kendi görüşünü desteklemek amacıyla birçok şairin şiirinden istişâta bulunduğu görülmektedir. Konuya örnek teşkil etmesi amacıyla istişâd olarak başvurduğu bazı şiirleri burada zikretmek önem arz etmektedir.

Şiirle istişâd konusuyla ilgili alıntılanan ilk örnek, Hz. Peygamber'in (s.a.v.)

صَبَدُ الْيَرِّ حَلَالٌ مَا لَمْ تَصِيدُوهُ أَوْ يَصَاد لَكُمْ “Avlanmadığınız veya sizin için avlanmadığı müddetçe vahşi av size helâldir”⁹⁴ hadisindeki أو يصاد أو fiilidir. Söz konusu fiil bilinen gramer kurallarına aykırı olarak gelmiştir. Çünkü kendisinden önceki cümleye atıftır ve cezm olması gerekmektedir. Şuayb Arnavut, bu kelimenin asıl nüshalarda ve diğer rivayetlerde de cezm olmadan geldiğini, ancak Ebû Dâvûd⁹⁵ ve Tirmizî⁹⁶ rivayetlerinde kurala uygun olarak cezimli أو يُصد şeklinde geldiğini belirtmektedir. Hâlihazırda kullanımda olan bir lügate göre bunun caiz olduğunu söyleyerek aşağıdaki iki beyitle istişâta bulunmuştur.⁹⁷ İlk beyit: [Vâfir]

أَلَمْ يَأْتِيكَ وَالْأَنْبَاءُ تَنْمِي بِمَا لَأَقْتُ لَبُونُ بَنِي زِيَادِ

Benî Ziyad'ın sağmal develerine yaraşır bir şekilde haberler yayılmış iken sana (bu haberler) gelmedi mi?

İkinci beyit: [Recez]

إِذَا الْعَجُوزُ غَضِبَتْ فَطَلَّقِ وَلَا تَرْضَاهَا وَلَا تَمَلِّقِ

Kocamış kadın öfkelenip duruyorsa boşa gitsin. Onu razı etmeye çalışma, ona hiç yağ çekme.

Şuayb Arnavut bu beyitleri verdikten sonra herhangi bir açıklama yapmamıştır. Ancak burada istişâd mahalli birinci beytin ilk mısranın sonundaki تَنْمِي ve يَأْتِيكَ kelimeseleridir. Bu kelimelerden ilki kurala uygun olarak gelmiş olsaydı أَلَمْ يَأْتِكَ (ي) harfinin düşmesiyle

⁹² Halîl b. Ahmed, *Kitâbu'l-‘ayn*, 2003, 2/363; Ebû Naşr İsmail b. Hammâd el-Cevherî el-Fârâbî Ebû Naşr el-Cevherî, *Tâcu'l-luğa ve şihâhu'l-‘arabiyye*, thk. Ahmed Abdulğafûr ‘Atţâr (Beyrut: Dâru'l-‘İlm li'l-Melâyîn, 1987), 2/494; Ebu'l-Faql Muhammed b. Mukerrem b. Ali el-Enşârî İbn Manzûr, *Lisânu'l 'Arab* (Beyrût: Dâru Şadır, 1993), 3/238-239; el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-muĥîf*, 292.

⁹³ İsmail Durmuş, “İstişâd”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001).

⁹⁴ İbn Balabân, *İhsân*, 9/282

⁹⁵ Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, thk. Şuayb Arnavut vd. (Beyrut: Dâru'r-risâle el-‘âlemiyye, 2009), “Menâsik”, 40.

⁹⁶ Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre es-Sülemî et-Tirmizî, *el-Câmi'u'l-kebîr*, thk. Şuayb Arnavut vd. (Beyrut: Dâru'r-risâle el-‘âlemiyye, 2009), “Hâc”, 25.

⁹⁷ İbn Balabân, *İhsân*, 9/283

mezum olacaktı. İkinci kelime نَمِي fiili de ona atfedilerek mezum olarak gelmesi gerekirdi. Ancak her iki kelime de sarf gramer kurallarına aykırı bir şekilde mezum olmadan gelmiştir. Örnek teşkil etmesi adına zikredilen ikinci beyitte ise durum biraz farklıdır. Zira burada ilgili olan birinci kelime طَلَّق mezumdur. Onun üzerine atfedilen وَلَا تَرْضَاهَا fiili ise ona tabi olarak وَلَا تَرْضَاهَا şeklinde mezum olması gerekirken olmamıştır. Sonuç olarak Rasûlüllâh'tan (s.a.v.) nakledilen bu rivayetin farklı tariklerinin bir kısmında bu kelime kurala uygun gelmişken diğer bir kısmında yaygın kurala muhalif olarak gelmiştir. Öyle görünüyor ki ravilerin bir kısmı bu şiirlerde olduğu gibi bahsi geçen farklı lügate göre nakletmiştir.

Şuayb Arnavut, Rasûlüllâh'ın (s.a.v.) كَذَا الَّذِي قُلْتُمْ كَذَا hadisini⁹⁸ açıklarken bunun genel kurala muhalif olması üzerinde durmaktadır: Hadiste geçen الَّذِي ism-i mevsulün (ن) harfi hazfedilmiş olarak tekil formuyla gelmiştir. Ancak kural, fiil cemi olduğu için onun da الَّذِينَ formunda gelmesidir. Nitekim diğer rivayetlerde de الَّذِينَ şeklinde geçmektedir. Ondaki sonraki fiilin hakkı ise قَالُوا şeklinde gelmesidir. Çünkü silada ismi mevsûle dönen bir zamir olması gerekmektedir. Ancak bu durum Hz. Ali'nin أَمِي حَيْدَرَةَ سَمْتِي أَنَا الَّذِي sözünü ile aşağıdaki beyitte aynı şekilde olmuştur:⁹⁹ [Tavîl]

فَأَنْتِ الَّتِي إِنْ شِئْتِ أَشَقَّيْتِ عَيْشَتِي وَأَنْتِ الَّتِي إِنْ شِئْتِ أَنْعَمْتِ بَالِيَا

Sen ki istediğinde bana hayatı zehreden, sen ki istediğinde gönlümü mamur eden kadınsın.

Şuayb Arnavut burada rivayetin birinci kısmındaki yanlışlığa işaret etmiş ve asıl nüshada bu şekilde olduğu gerekçesiyle metni değiştirmemiştir. Ancak kendisi de ifade ettiği üzere diğer rivayetlerin tamamında الَّذِينَ şeklinde gelmiş ve râviler de İbn Hibbân'ın ravileriyle aynıdır.¹⁰⁰ Kanaatimizce bu kelime asıl nüshada böyle olsa da diğer rivayetlere bakıldığında bu harf ya sonraki ravilerin tasarrufu ya da müstensihlerin hatasından dolayı düşmüştür.¹⁰¹

Müellif, rivayette geçen لِيَكُونُوا ifadesindeki إِنَّ أَهْلَ الْبَيْتِ لِيَكُونُوا kelimesini şöyle açıklamaktadır: Asıl nüshada da bu şekildedir. Ancak kurala uygun olan لِيَكُونُوا şeklinde (ن) harfinin sabit kalmasıdır. Nitekim Harâitî'de (ö. 327/939) böyle nakletmiştir.¹⁰² Çünkü fiil merfudur. Bununla beraber (ن) harfi, nasb ve cezm hali dışında ref' halinde de onlara benzemek için hem şiirde hem de nesirde hafiflik olsun diye hazfedilebilir. Mesela şairin şu sözlerinde de ref' halinde olan muzari fiilinin (ن) harfi düşmüştür:¹⁰³ [Recez]

أَيْبُتُ أُسْرِي وَتَيْبِي تَذْلُكِي وَجْهَكَ بِالْعَنْبَرِ وَالْمِسْكِ الذِّكِّي

Sen yüzünü miski anber ve güzel kokularla ovalarken ben dalıp giderim (güzelliğinden).

Arap dili âlimleri şöyle bir açıklamada bulunmuşlardır: Şart mazi, ceza muzari olduğu zaman cezanın cezm ve ref' olması caizdir ve ikisi de güzeldir. Bu kural için de muallaka şairi Züheyr b. Ebî Sülma el-Müzenî'nin (ö. 609 [?]) şu sözünü istişhad olarak getirmişlerdir: [Basit]

⁹⁸ İbn Balabân, *İhsân*, 2/21.

⁹⁹ İbn Balabân, *İhsân*, 2/20-21.

¹⁰⁰ Bkz. Buhârî, *Sahîh*, Nikâh, 1; Ebu Abdurrahman Nesâî, *Sünen* (Riyad: Mektebetü'l-Meârif, 1996), Nikâh, 3.

¹⁰¹ Benzer açıklamalar için bkz. İbn Balabân, *İhsân*, 3/16; 4/53; 9/280; 10/115.

¹⁰² Ebû Bekr Muhammed b. Ca'fer b. Muhammed es-Sâmerrî el-Harâitî, *Mekârimü'l-ahlâk ve me'âliyyehâ ve mahmûdu tarâikahâ*, thk. Abdullah b. Becâs b. Sâbit el-Himyerî (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 2006), 45.

¹⁰³ İbn Balabân, *İhsân*, 2/183.

وإن أتاه حليلٌ يومَ مسعبةٍ يقولُ لا غائبٌ مالي ولا حرمُ

*İhtiyaç sahibi sıkıntılı olduğu bir günde ona geldiğinde malımın olmayışı ve ondan mahrum kalan kimse yoktur der.*¹⁰⁴

Küfeliler ve Müberred (ö. 286/900) şöyle demektedir: Bu durumda gizli bir fe (ف) harfi takdir edilir. Yani فَيَقُولُ takdirindedir. Sîbevyeh'e (ö. 180/796) göre ise örnek beyitte takdim ve tehir söz konusu olduğu için fiil böyle gelmiştir. Yani beytin aslı şu şekildedir:¹⁰⁵

يقولُ لا غائبٌ مالي ولا حرمُ وإن أتاه حليلٌ يومَ مسعبةٍ

Onun bu görüşüne göre de şartın cevabı mahzuftur. Mezkûr olan cümle buna delalet etmektedir.¹⁰⁶

Şuayb Arnavut, sadece Arap dil kurallarıyla ilgili değil bazen de kelime manaları konusunda da şiirlerden yararlanır. Örneğin rivayette geçen عَنْ سَاقٍ cümlesini şöyle açıklar: Ben derim ki Allah Teâlâ'nın عَنْ سَاقٍ يَوْمَ يُكْشَفُ عَنْ سَاقٍ "İşlerin zorlaşacağı gün"¹⁰⁷ ayetini İbn Abbâs şöyle tefsir etmiştir: Araplar, savaşın kızıştığı anda عَلَى سَاقٍ ifadesini kullanırlar. Kur'an'ın herhangi bir ayetinin manasını anlayamadığınızda onu şiirde arayınız. Çünkü şiir Arapların divanıdır. Nitekim alıntılanan aşağıdaki recez¹⁰⁸ beyti bu ifadeyi açıklamaktadır:¹⁰⁹ [Recez]

قَدْ سَنَّ لَنَا قَوْمُكَ ضَرْبَ الْأَعْنَاقِ وَقَامَتِ الْحَرْبُ بِنَا عَلَى سَاقٍ

Savaş kızıştığında dostların boyunların (nasıl) vurulduğuna örnek oldular (gösterdiler).

Beyhakî'nin, İbn Abbas'tan naklettiği¹¹⁰ rivayetinin başka bir sahih versiyonunda bunun kıyametin şiddetli zamanından bahsettiğini söylemiştir. Daha sonra Beyhakî, İmam Hattâbî'den kıyamet saati hakkında şu şiiri nakletmiştir:¹¹¹ [Recez]

عَجِبْتُ مِنْ نَفْسِي وَمِنْ إِشْقَاقِهَا وَمِنْ طِرَادِي الطَّيْرِ عَنْ أَرْزَاقِهَا
فِي سَنَةٍ قَدْ كَشَفَتْ عَنْ سَاقِهَا حَمْرَاءَ تَبْرِي اللَّحْمِ عَنْ عُرَاقِهَا

Kuşları rızıklarından kovalarken nesime ve (kendine) acımasına şaştım kaldım.

Etin kemiğinden seğirdiği (sıyrıldığı) sıkıntılı senede.

Burada geçen لَتَرْخُرْفَنَّهَا kelimesi, (ل) ve (ت) harflerinin zammesi, (ز)'nin fethası, noktalı (خ)'nin sükûnu, (ر)'nin kesrası, (ف)'nin zammesi ve (ن) harfinin şeddesiyle okunur. Başındaki (ل) harfi kasem içindir. Sûs anlamında kullanılan الرِّخْرَفَةُ kelimesi

¹⁰⁴ İbn Balabân, *İhsân*, 2/183.

¹⁰⁵ İbn Balabân, *İhsân*, 2/133.

¹⁰⁶ İbn Balabân, *İhsân*, 2/133

¹⁰⁷ el-Kalem 69/42.

¹⁰⁸ Recez, Halîl b. Ahmed'in aruz sisteminde "müctelibe" denilen üçüncü dâiredeki üç bahirden (hezec, recez, remel) ikincisi olup genel sıralamada yedinci bahirdir. Tefileleri yedi harflidir (sübâiyye). İlet ve zihaf kaidelerinin uygulanmadığı nazarî şekli, iki hafif sebeple (مُسْنُ + تَفْ) bir mecmû' vetidden (عَلْنُ) oluşan müstef'ilün (- - □ -) tefilesinin altı defa tekrarlanmasıyla meydana gelir. Bkz. Tefik Rüştü Topuzoğlu, "Recez", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/509.

¹⁰⁹ İbn Balabân, *İhsân*, 16/382

¹¹⁰ Ebu Bekir Ahmed el-Beyhakî, *el-Esmâ ve's-sıfât*, thk. Abdullah b. Muhammed el-Hâşidî (Cidde: Mektebetü's-süvâdî, 1993), 1/346.

¹¹¹ İbn Balabân, *İhsân*, 16/382

aslında altın demektir. Ancak daha sonraları kendisiyle süslenilen her şey için kullanılır olmuştur.¹¹²

Sonuç

Şuayb Arnavut, aslen Arnavut olsa da Suriye’de doğup büyüdüğü ve yine orada eğitim aldığı için dile hâkim olma bakımından normal bir Arap ilim adamından eksik kalmadığı görülmüştür. Şuayb Arnavut, küçük yaştan itibaren babasının da desteğiyle çeşitli âlimlerden, çeşitli eğitimler almıştır. Bu eğimi almak için sarf ettiği bireysel çabaları da yadsınamaz. Uzun yıllar iyi bir Arapça, hadis, fıkıh gibi alanlarda eğitim alan Şuayb Arnavut, daha sonra adeta bu ilimlerin zekâtını Ma’hedü Fethi’l-İslâmî’de vererek bir müddet burada hocalık yapmıştır. Müderris olarak birçok öğrenci yetiştirmiş olmasına rağmen çeşitli sebeplerle buradan ayrılarak kendisini klasik eserlerin tahkikine adanmıştır. Böylece el-Mektebü’l-İslâmî ve Müessesetü’r-risâle gibi yayınevlerinde geçirdiği uzun yıllar boyunca usta bir muhakkik ve iyi bir muhaddis olmuştur. Bu alanda yetiştirdiği öğrenciler onun vefatından sonra da ondan devraldıkları sancağı taşımaya devam etmektedirler. Bu çalışmada Şuayb Arnavut’un Arap diline olan vukûfiyeti tespit edilmeye çalışılmıştır. Tahkik ettiği eserler incelendiğinde ilgili yerlere düştüğü notlarda birçok konuyu ele aldığı görülmüştür. Arap dili ve edebiyatına dair açıklamalar da bunlardan birisidir. Bu açıklamalar incelediğinde ancak bu konuda mahir olan bir ilim adamının bilebileceği konuları işlediği anlaşılmıştır. Şuayb Arnavut, yaptığı çalışmalarda sarf, nahiv ve şiir bilgisi gibi konuları işlemiş ve Arapçaya olan vukûfiyetini ispatlamıştır.

Author Contribution / Yazar Katkısı: *Research design / Çalışmanın tasarlanması:* KT (%80), İB (%20); *Literature review / Literatür taraması:* KT (%60), İB (%40); *Data collection / Veri toplama:* KT (%50), İB (%50); *Data analysis / Veri analizi:* KT (%70), İB (%30); *Writing the article / Makalenin yazımı:* KT (%60), İB (%40); *Revision the article / Makale revizyonu:* KT (%50), İB (%50)

Funding / Finansman: This research received no external funding. / Bu araştırma herhangi bir dış fon almamıştır.

Conflicts of Interest / Çıkar Çatışması: The authors declare no conflict of interest. / Yazar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Kaynakça

- Ağırseven, Nehir. *Enver Hoca Dönemi ve Sonrası Arnavutluk*. Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2015.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî. *Müsnedü’l-İmâm Ahmed b. Hanbel*. thk. Şuayb el-Arnavut, Âdil Mürşid vd. 50 Cilt. Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 2001.
- Andıç, Kamil. *Osmanlı Devleti Döneminde Arnavutluk’un Durumu*. Edirne: Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2000.
- Begavî, Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes’ûd b. Muhammed el-Ferrâ’ el-Şerhu’s-sünne. thk. Şuayb Arnavut. 1-16 Cilt. Dımaşk: el-Mektebü’l-İslâmî, 1980.
- Beyhakî, Ebu Bekir Ahmed el-. *el-Esmâ ve’s-sifât*. thk. Abdullah b. Muhammed el-Hâşidî. Cidde: Mektebetü’s-süvâdî, 1993.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu’fî el-. *el-Camiu’l-müsnedü’s-sahîhu’l-muhtasaru min umûri Rasulillahi ve sünenihi ve eyyâmihî*. thk. Muhammed Zühey b. Nâsır. Beyrut: Dârü tavki’n-necât, 1. Basım, 2001.

¹¹² İbn Balabân, *İhsân*, 4/494.

- Cûrânî, Muhammed b. Yusuf el-. *Rihle Fazîletü's-Şeyh Şuayb el-Arnaût ile'd-diyâri'l-Kuveytiyye*. Kuveyt: Vizâratü'l-Evkâf ve's-şuûni'l-İslâmiyye Devletü Kuveyt, 2011.
- Cürcânî, Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Ali es-Seyyid eş-Şerîf el-Hanefî el-. *et-Ta'rîfât*. thk. 'Uyûn es-Sûd Muhammed Bâsıl. Beyrût / Lubnân: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2. Basım, 2003.
- Demir, Ethem. "Arap Gramerinde Şâz Olgusu". *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4 (2019).
- Durmuş, İsmail. "İstidrâk". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 23/329-330. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Durmuş, İsmail. "İstîşâd". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 23/397-398. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Durmuş, İsmail vd. "Kafiye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/149-153. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Ebû Bekr er-Râzî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdulkâdir el-Ĥanefî. *Muĥtârû's-şihâh*. thk. Yusuf eş-Şeyh Muhammed. Beyrut/Sayda: el-Mektebetü'l-'Asriyye, 5. Basım, 1999.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî. *es-Sünen*. thk. Şuayb Arnavut vd. Beyrut: Dâru'r-risâle el-'âlemiyye, 1. Basım, 2009.
- Ebû Naşr el-Cevherî, Ebû Naşr İsmail b. Ĥammâd el-Cevherî el-Fârâbî. *Tâcu'l-luġa ve şihâhu'l-'arabiyye*. thk. Ahmed Abdulġafûr 'Aţţâr. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1987.
- Fayda, Mustafa. "İbn Hişâm". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 20/71-73. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Fîrûzâbâdî, Ebu't-Ťâhir Mecduddîn Muhammed b. Yakub b. Muhammed el-. *el-Ķâmûsu'l-muĥîţ*. thk. Muhammed Nu'aym el-'Arġûsî. Beyrût/Lubnân: Muessetu'r-Risâle, 4. Basım, 2015.
- Halîl b. Ahmed, Ebû Abdîrrahmân b. Amr b. Temîm el-Ferâhîdî. *Kitâbu'l-'ayn*. thk. Abdulhamîd Hendâvî. 4 Cilt. Beyrût/Lubnân: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1. Basım, 2003.
- Halîl b. Ahmed, Ebû Abdîrrahmân b. Amr b. Temîm el-Ferâhîdî. *Kitâbu'l-'ayn*. thk. Abdulhamîd Hendâvî. 4 Cilt. Beyrût/Lubnân: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1. Basım, 2003.
- Harâitî, Ebû Bekr Muhammed b. Ca'fer b. Muhammed es-Sâmerrî el-. *Mekârimü'l-ahlâk ve me'âliyyehâ ve mahmûdu tarâikahâ*. thk. Abdullah b. Becâş b. Sâbit el-Himyerî. 3 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 2006.
- Hattâbî, Ebû Süleymân Hamd (Ahmed) b. Muhammed b. İbrâhîm b. Hattâb el-Büstî el-. *Meâlimü's-Sünen*. Halep: Matbaatü'l-İlmiyye, 1. Basım, 1932.
- Hazîn, Abdullah Ahmed Kasım. *eş-Şeyh Şuayb el-Arnaût ve cühûdühü fî hıdmeti's-sünneti'n-nebeviyye*. Sudan Kur'an-ı Kerim ve İslam Bilimleri Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2018.
- Hendâvî, Hasan. *Menâhîcu's-sarfıyyîn ve mezâhibuhum*. Dımaşk: Dâru'l-Kâlem, 1. Basım, 1989.
- Irâkî, Ebü'l-Fadl Zeynüddîn Abdürrahîm b. el-Hüseyn b. Abdîrrahmân el-. *Tarhu't-tesrîb fî şerhi't-Takrîb*. Mısır: et-Tab'atü'l-Mısriyye el-kadîme, ts.
- İbn Balabân, Ebü'l-Hasen Emîr Alâüddîn. *el-İhsân fî takrîbi Sahîhi İbn Hibbân bi tertîbi İbn Balabân*. thk. Şuayb Arnavut. 18 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1. Basım, 1988.
- İbn Cinnî, Ebü'l-Feth. *el-Hasâis*. Mısır: el-Hey'etü'l-Mısriyye el-Âmmetü'l-kütüb, ts.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihabüddîn. *Fethu'l-bârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Beyrut: Dâru'l-ma'rife, 1959.
- İbn Mâlik, Ebû Abdillâh Cemâlüddîn Muhammed b. Abdillâh b. Mâlik et-Tâî. *Şevâhidü't-tavdîh*. thk. Taha Muhsin. Beyrut: Mektebetü İbn Teymiyye, 1984.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Faql Muhammed b. Mukerrem b. Ali el-Enşârî. *Lisânu'l 'Arab*. 15 Cilt. Beyrût: Dâru Şadır, 3. Basım, 1993.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Faql Muhammed b. Mukerrem b. Ali el-Enşârî. *Lisânu'l 'Arab*. 15 Cilt. Beyrût: Dâru Şadır, ts.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn. *Lisânü'l-Arab*. Kahire: Dâru'l-Meârif, 1997.

- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn. *Muhtâru'l-egânî*. thk. Şuayb Arnavut. 12 Cilt. Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1. Basım, 1964.
- İbnü'l-Vezîr, Ebû Abdillâh İzzüddîn Muhammed b. İbrâhîm b. Alî el-Yemânî. *el-'Avâsım ve'l-kavâsım fi'z-zeb 'an sünneti Ebi'l-Kâsım*. thk. Şuayb el-Arnaut. 9 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 3. Basım, 1994.
- M. el-Arnaûd, Muhammed. *Dirâsât fi't-târîhi'l-hazâri li'l-İslâm fi'l-Balkân*. 1 Cilt. Tunus: Müessesetü't-Temîmî li'l-bahsi'l-ilmî ve'l-ma'lûmât, 1996.
- Majed, Haj Mohammad. "Ebû Bekr b. el-Enbârî'nin (ö. 328/940) Şerhu'l-Kasâidi's-Seb'it-Tivâli'l-Câhiliyyât Adlı Eserinde Nahiv ve Konuları". *Van İlahiyat Dergisi* 8/13 (2020), 55-77.
- Mevsilî, Ebü'l-Fadl Mecdüddin Abdullah b. Mahmûd b. Mevdûd el-. *el-İhtiyâr li ta'lîli'l-muhtâr*. thk. Şuayb Arnavut vd. Beyrut: Dâru'r-risâle el-'âlemiyeye, 2009.
- Muhammed Harb Ferzet. *el-Hayâtü'l-hizbiyye fî Suriye beyne 1908-1928*. Suriye: Dâru'r-ruvvâd, 1955.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî. *el-Müsnedü's-sahîhu'l-muhtasaru mine's-süneni bi-nakli'l-adli ani'l-adli an Rasûlillah*. Beyrut: Dâru ihyâü't-türâsi'l'Arabî, 1. Basım, ty.
- Nesâî, Ebu Abdurrahman. *Sünen*. Riyad: Mektebetü'l-Meârif, 1996.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî. *el-Minhâc fî şerhi Sahîhi Müslim b. Haccâc*. 9 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 2. Basım, 1392.
- Sarı, Mehmet Ali. "Harf (Tefsir)". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 16/163-165. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Sülkü, Mehmet. *Political Relations Between Turkey And Albania in The Post Cold War Period*. Ankara: The Graduate School Of Social Sciences Of Middle East Technical University, The Degree Of Master, 2010.
- Şuayb Arnavut - Beşşâr Avvâd. *Tahrîru Takrîbu't-Tehzîb*. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1997.
- Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme b. Abdülmelik b. Seleme el-Ezdî el-Mısırî et-. *Şerhu müşkili'l-âsâr*. thk. Şuayb Arnavut. 16 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1. Basım, 1994.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre es-Sülemî et-. *el-Câmi'u'l-kebîr*. thk. Şuayb Arnavut vd. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'r-risâle el-'âlemiyeye, 2009.
- Topuzoğlu, Tefvik Rüştü. "Recez". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 34/509-510. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Truçi, Leonard. *Arnavutluk'ta Din Eğitimi ve İškodra Medresesi Örneği*. Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2019.
- Üşmûnî, Ali b. Hasan Muhammed b. İsa Nuruddîn el-. *Şerhu'l-Üşmûnî 'alâ Elfiyeti İbn Mâlik*. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmiyeye, 1998.
- Yıldırım, Enbiya. *Hadisler ve Zihinlerdeki Sorular Büyük Muhaddis Şuayb Arnavut'la Söyleşi*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2019.
- Zehebî, Ebu Abdillâh Şemsüddîn ez-. *Ma'rifetü'l-kurrâi'l-kibâr*. thk. Şuayb Arnavut vd. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1984.
- Zeybek, İbrahim. *el-Muhaddis el-Allâme eş-Şeyh Şuayb el-Arnaût Sîretühû ve Cühûdühû fî Tahkîki't-Türâs*. Beyrut: Dâru'l-beşâiri'l-İslâmiyye, 2012.
- Zeynüddîn Mer'î b. Yûsuf b. Ebî Bekr b. Ahmed b. Ebî Bekr el-Kermî. *Ekâvilü's-sikât fî te'vîli esmâi ve's-sifât ve'l-âyâti'l-muhkemât ve'l-müteşâbihât*. thk. Şuayb Arnavut. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1985.